

Гайдаєнко І.В.

Семантико-стилістичні вияви лексем на позначення відчуттів (смак та запах) у творах Яра Славутича Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: Збірник наукових праць. Випуск 24. Херсон: ХДУ, 2015. 32-35 с.

УДК 811. 161. 2' 37/ 38: 821. 161. 2. "19"

Ірина Гайдаєнко
(Херсон)

**СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІДЧУТТІВ (СМАК ТА ЗАПАХ)
У ТВОРАХ ЯРА СЛАВУТИЧА**

У статті досліджено семантико-стилістичні вияви лексики на позначення смаку та запаху, виявленої у творах Яра Славутича. Дослідниця вивчає особливості функціонування лексики на позначення відчуття (смак та запах) у семантичному та стилістичному аспектах.

Ключові слова: семантика, лексика, лексема, функція, експресія, відчуття, смак, запах.

The article focuses on the problem of semantic-stylistic analysis of the vocabulary on designation of taste and smell traced in the works of literature of Yar Slavutich. The researcher explores peculiarities of vocabulary functioning on designation of sensation (taste and smell) in semantic and stylistic aspects.

Key words: semantics, vocabulary, lexeme, function, expression, sensation, taste, smell.

Арсенал мовно-виражальних засобів, через який майстер слова розкриває ідейно-естетичний зміст художнього твору, автор добирає залежно від світобачення, від манери оповіді. Послугуючись різноманітними лексичними та стилістичними засобами, письменники передають смакові, запахові та інші відчуття.

Актуальність нашої статті полягає в тому, що серед поетів – представників діаспори в останні десятиріччя Яр Славутич займає особливо важливе місце. Його поетичний світ достатньо розмаїтий у плані тематичних

обширів, образотворчого арсеналу. Естетичні засади творчості поета значною мірою з'ясовано та потреба цілісно й повно вивчити стилістичні та лексико-семантичні особливості складу мови творів Яра Славутича викликає великий інтерес у дослідників.

Творчість Яра Славутича в мовознавчому аспекті досліджували В. Олексенко [1], М. Пентилюк [2], Л. Селіверстова [3], Н. Сологуб [5], В. Тихоша [6] та інші. Однак питання вивчення семантико-стилістичної структури, функціонування лексики на позначення відчуттів розкрито не достатньо глибоко. Саме цим і зумовлений вибір теми роботи.

Слова, що позначають відчуття в лексичному складі української літературної мови, зокрема в поезіях Яра Славутича, становлять своєрідний лексичний шар, вартий того, щоб на ньому зупинитися окремо і з'ясувати його пізнавальну та естетичну цінність. Тому **мета нашої розвідки** передбачає простежити на матеріалі поетичної творчості, видатного митця слова сучасності, особливості функціонування слів на позначення відчуттів у створенні художніх картин і образів, дати їм семантико-стилістичну характеристику.

Поставлена мета зумовлює розв'язання таких **завдань**: виділити лексику на позначення смаку та запаху, що функціонує в поетичних текстах Яра Славутича; з'ясувати їх семантико-стилістичну природу.

Предметом нашого дослідження є лексеми на позначення смаку та запаху, виявлені у творах Яра Славутича.

Завдяки використанню слів на позначення смаку та запаху, формується конкретна чуттєва образність художньої мови, оскільки за допомогою назв відчуттів ми глибоко пізнаємо навколишній світ.

Читаючи вірші Яра Славутича, виявляємо, що назви смаку й запаху він використовує досить часто і з різною метою.

Запах і смак – це конкретні властивості тієї чи іншої реалії, що в нашій свідомості відображаються через смакове й нюхове відчуття. Існує безліч запахів і смакових якостей, здатних сприйматися людиною, а оцінка їх знаходить вираження у слові. Мова виробила низку синонімічних засобів для передачі

відтінків сприймання запахових і смакових якостей. Використання цих засобів спостерігаємо у творах Яра Славутича.

Наприклад, з метою увиразнення якості смаку у вірші «Паливода» поет використовує слово *гіркий* з первинною семантикою (той, що позначає гіркий смак), для підсилення звучання звертається до антитези, яку створює словами *гіркий* і *гарячий*, що мають спільну етимологію. Автор протиставляє радісні, піднесені почуття людини, використовуючи прикметник *гаряча* (молодість гаряча), сумному – полин старости гіркий. Контекстуальна антонімічна пара слів *гаряча* – *гіркий* викликають у читача відповідні емоції радості й смутку. Наприклад: *Готуй прославу, дорогий читачу!*

Його столітню молодість гарячу

Минає старості полин гіркий [4, 62].

За допомогою назви смаку *гіркий* письменник підсилює протиставлення й доводить, що старість небажане явище, вона як «гіркий полин». Окрім того, якщо врахувати етимологію слів *гарячий* та *гіркий*, то стає зрозумілим, чому автор уводить ці слова до суміжних рядків. Обидві лексеми розвинулися з одного кореня праслов'янського дієслова *goreti*. Розвиток прикметника *гіркий* відбувався так: «який обпікає»→«який обпікає язик»→«який викликає неприємні відчуття, гіркий». І хоча зв'язок між дієсловом *горіти* і прикметником *гіркий* значною мірою втрапився, асоціація смакових якостей, у наведеному вірші (*гіркого полину й молодості гарячої*), із тим що обпікає, існує. Молодість обпікає, бо гаряча, а старість має смак гіркого полину — отже, теж обпікає. Але якщо в першому випадку вживання слова *гарячий* викликає позитивні емоції, то у другому — негативні.

Аналізуючи поезію майстра слова, ми виявили вживання назви *гіркий* у прямому значенні із домінуючою семою «смак». Наприклад, у поезії «Casa di Dante», співчуваючи поетові, змальовуючи його людиною гордою, яка не йде на компроміси із совістю, автор пише:

О флорентійче! В довгому вигнанні

Дознав ти хмурий погляд чужини

І хліб гіркий, відкинутий зарані,

Та не пішов на зради гріх страшний [4, 173].

Автор вважає, що «Хліб гіркий» не тільки через свій смак, а й тому, що ліричний герой змушений споживати його на чужині. Вислів «хліб гіркий» допомагає авторові точніше передати почуття ностальгії, що супроводжує героя під час перебування у вигнанні, на чужій землі.

Аналізуючи семантичні та стилістичні особливості назв смаку й запаху в поезіях Яра Славутича, не можна обминути слово *солоний*, що є досить частотним у досліджуваних творах. Наприклад, у вірші «Ой спіткнувся в чистім полі» митець словами *солону, свіжу* прагне передати психічний стан героя, його безсилля, біль, страждання. Це спостерігаємо у таких рядках:

На плечі смертельну рану

Лиже хижий вовк.

Лиже кров солону, свіжу,

Водить язиком [4,53].

Аналізуючи інші поезії Яра Славутича, відзначимо, що автор досить часто, але з різною метою вживає слова, об'єднані в одну тематичну групу назв смаку із коренем *-солод-*, що виконують досить різноманітні функції. Наприклад, у вірші «Як солодко дурманить...» прислівник *солодко* вжитий з метою увиразнення слова *дурманить*, використаного для опису стану самотності людини, тобто теж, як і слово *солоний*, виражає негативні емоції. Це не випадково, бо слово із коренем *-солод-* та *-сол-* – відіменного творення, родовід їх бере початок від єдиного іменникового кореня – *сіль-* і первісне значення лексеми *солодкий* було *солоний*. Нині у нашій свідомості слова *солодкий* та *солоний* пов'язані з різними смаковими якостями і навіть логічно несумісні. Бо *солодкий* – це такий, що має приємний смак, властивий цукрові, медові, а *солоний* – це той, що має смакові властивості солі.

У поезіях Яра Славутича простежується спільність генетичного походження цих слів. Аналізуючи слово *солодко*, що функціонує в поезії «Рубаї», ми сприймаємо його як увиразнення згаданого відчуття. Це стає

очевидним, коли прочитаємо всю строфу:

Як солодко дурманить зарошений жасмин

Серед садів Шіразу, левадних низовин!

Моє ж самотнє серце пече пекельна згага.

Отак Фаргад метався, шукаючи Шірин [4,254].

Можна припустити, що назву смаку в цій поезії використано як засіб підсилення антитези, яка допомагає змалювати стан самотності ліричного героя.

Досить частотними у творах Яра Славутича є й слова, що позначають назви запаху. Це спільнокореневі лексеми *дух*, *духмяніє*, *духовитий* або *пахнуть*, *пахучий*, *пропах*, *пахіт*, *запахуца* та інші. З'ясуємо семантико-стилістичні особливості слів із спільним коренем **-дух-**.

У поезії «Сняться ниви – гривасті коні!» автор переносить героя до сну, де він потрапляє на рідну землю. З метою акцентувати увагу на бажанні персонажа побачити Батьківщину, звернути увагу читача на те, наскільки глибоке в нього почуття любові до рідної землі, Яр Славутич уживає вираз «духмяніє стара земля», де слово *духмяніє* має пряме значення запаху із позитивною конотацією:

Житнім хлібом, гречаним медом

Духмяніє стара земля... [4, 136].

Простежуємо вживання й інших назв запаху. У вірші «Плугатарі» [4, с.189], окрім прикметника *запашина*, що має значення *пахуча* (та, що гарно пахне), поет використовує слово *дух* у значенні *запах*. Усі ці слова увиразнюють, підсилюють звучання поетичних рядків, що уславлюють багатство і щедрість рідної землі.

Обидві лексичні групи слів виконують найрізноманітніші стилістичні функції. Особливого значення й конкретності набувають ті словесно зображені поняття смаку й запаху, що допомагають глибше, яскравіше розпізнавати складну психологію його поезій, людських почуттів, характерів героїв, зрозуміти соціальні події, відчути їх значення й вагу.

Мовно-виражальні засоби відтворення запаху та смаку в поезії Яра Славутича достовірніші в тих місцях, де сам автор глибоко їх відчуває,

співпереживає і добирає потрібні слова для точної передачі реального змісту побаченого, відчутого. Він виступає як митець, якому властива лірично-романтична спрямованість і стильові імпровізації. Подекуди в його поезіях виявлено уявну передачу запаху та смаку. За допомогою засобів відтворення запаху й смаку він надзвичайно переконливо та образно-зримо втілює у висловлення свою експресію, що дозволяє читачеві проїнятися співпереживанням обставин, подій, які презентує автор.

Отже, констатуємо, що словесні засоби відображення запаху та смаку в поезіях Яра Славутича виконують найрізноманітніші семантико-стилістичні функції, вони сприяють глибшому пізнанню навколишнього світу, охоплюють широку гаму людських почуттів, поглиблюють психологічні характеристики ліричних героїв і певною мірою збагачують лексичний склад сучасної української літературної мови.

Обсяг нашої статті не дозволив провести дослідження семантики та стилістики усіх чуттєвих назв, використаних автором у поетичних творах, тому плануємо у подальших розвідках продовжити роботу над цією проблемою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олексенко В.П. Лексеми-кольороназви в поетичних творах Яра Славутича [Текст] / Володимир Павлович Олексенко // Українська література в загальноєвропейському контексті: Мат.Міжнародної наук.конф. – Ужгород, 2002. – С .274-278.
2. Пентилюк М., Гайдаєнко І. Експресема "земля" у поезіях Яра Славутича [Текст] / М.І.Пентилюк, І.В.Гайдаєнко // Запорізький збірник / Упор. В.Чабаненко. – К.: Запоріжжя: Дніпро, 1998. – С.134-140.
3. Селіверстова Лариса Іванівна. Ономастикон у поетичному ідіолекті Яра Славутича [Текст] : автореф. дис. . канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. І. Селіверстова ; Харк. нац. унт ім. В. Н. Каразіна. Х. : [б. и.], 2003. – 19 с
4. Славутич Яр. Твори. У 5-томах [Текст] / Яр Славутич. – К.: Дніпро; Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1. – 469с.

5. Сологуб Н.М.. Мовний портрет Яра Славутича [Текст] / Н. М. Сологуб. – К. : Дніпро ; Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук, 1999. – 152 с.
6. Тихоша В. Лексичне багатство творів Яра Славутича [Текст] / В.І.Тихоша // Поетика Яра Славутича. – Х.: Регіон-інформ, 2004. – С. 75–119.